

BOLALAR PSIXOLOGIYASI VA UNI O‘RGANILGANLIK HOLATI

**TOSHMURODOVA MUHAYYO
MUHAMMADOV HOSILBEK ERGASHALI O‘G‘LI**

*Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti
Psixologiya ta’lim yo’nalishi talabasi*

ANNOTATSIYA

Maqolada maktabgacha yoshdagi bolalar psixologiyasini o‘rganilganlik holati va ularga kerakli tavsifatlar borasida fikr yuritiladi. Maktabgacha yoshdagi bolalar psixologiyasi va ularning o‘rganilganlik sabablari o‘rganilib tahlil qilingan va bartaraf etish yo‘llari haqida ma’lumotlar berilgan.

Kalit so‘zlar: shaxs, psixologiya, maktabgacha yosh, muhit, oila, mahalla, shaxslararo munosabat, motiv, tarbiya.

KIRISH

Respublikamizda mustaqillik yillarida inson shaxsiga nisbatan bo‘lgan munosabat keskin o‘zgarib borgan. Jamiyatning a‘zosi bo‘lgan har bir shaxs taqdiriga alohida e‘tibor qaratila boshlandi. Ayniqsa, inson hayotining kelajagiga tamal toshi qo‘yiladigan maktabgacha yoshdagi bolalarga ta’lim-tarbiya berish, pedagogika va psixologiya, ijtimoiy psixologiya va maktabgacha yoshdagi bolalar psixologiyasi fanlarining dolzarb muammolaridan biriga aylanib borayotganligi shubhasizdir. Zotan, kelajagi buyuk davlatni bunyodga keltirish uchun har qanday davlatning fuqarosi dastlab oilada va so‘ngra maktabgacha ta’lim muassasida mukammal tarbiyalanishi, shaxs sifatida to‘laqonli shakllanishi imkoniyatlariga ega bo‘lishi lozim bo‘ladi.

Qolaversa, kadrlar tayyorlash sohasidagi davlat siyosati insonni intellektual va ma’naviy-axloqiy jihatdan tarbiyalash bilan uzviy bog‘liq bo‘lgan, uzluksiz ta’lim tizimi orqali, har tomonlama barkamol shaxs – fuqaroni shakllantirishni nazarda tutadi. Shu jihatdan qaraganda insonning shaxs sifatida shakllanishida uzluksiz ta’limning boshlang‘ich va joiz bo‘lsa, asosiy bo‘g‘inlaridan biri hisoblangan maktabgacha ta’lim muassasasi muhim o‘rin tutadi. Qolaversa, O‘zbekistonda ko‘plab yangi sohalar qatori aholiga psixologik maslahatlar berish hamda maktabgacha e‘shdagi bolalarni rivojlantirishga xizmat qiladigan tadqiqotlarga bo‘lgan muayyan ehtiyoj tobora ko‘proq sezilmoqda. Zero, bunday xizmatlarga ehtiyoj bir tomondan maktabgacha yoshdagi bolalar shaxsini rivojlantirishga xizmat qilsa, ikkinchi tomondan, shu maskanda tarbiyalanayotgan bolalarning ruhiy rivojlanishiga ota-onalar tomonidan ko‘rsatiladigan e‘tiborning samarasini belgilaydi.

Bolaning psixik jihatdan o,,sishiga o,,zlikni anglash, o,,zini-o,,zi baholash va o,,zaro munosabatlar xususiyatlari muhim hisoblanadi.

Bu eng avvalo inson shaxsining psixologik asoslarini shakllantiruvchi, uning emotsional-hissiy, intellektual, ijtimoiy-psixologik rivojlanishiga zamin yaratuvchi ontogenezning dastlabki bosqichlariga taalluqlidir. Bunda oiladagi munosabatlar, xususan ota-ona va farzand o,,rtasidagi munosabatning mohiyati, o,,zaro shaxslararo muloqot katta rol o,,ynaydi. Oiladagi shaxslararo munosabatlar xarakteriga ko,,ra er-xotin o,,rtasidagi munosabatlar, ota-onalarning o,,z farzandlari bilan shaxslararo munosabatlariga bo,,linadi. Biz nikoh juftligi hisoblangan er-xotin hamda farzand tarbiyalaётgan ota-onalarning maktabgacha bo,,lgan yoshdagi bolalari bilan munosabatlarining turli jihatlarini eksperimental tadqiq etdik.

Bizni maktabgacha yoshdagi bo,,lgan bolalarning psixologiyasidagi shunday jihat e’tiborimizni qaratdikki, ular aynan shu davrda o,,z qiziqishlari, yetakchi faoliyati bo,,lgan syujetli-rolli o,,yinlardagi harakatlari bilan birgalikda ijtimoiy dunyoning, avvalo, ota-ona oilasidagi rollarga va o,,zaro munosabatlarga e’tiborli bo,,lib, aynan ota-onalikka xos qiliqlarni o,,zlashtirishga kirishadilar. Bola bunda uning oldida ro,,y berayotgan voqea-hodisalarning kuzatuvchisi va ishtirokchisiga aylanib, bu jarayonlar qanchalik dinamik bo,,lsa, shunchalik faol va qiziquvchan bo,,ladi, ota-ona va bola o,,rtasidagi munosabatlarga nisbatan ko,,proq, to,,laroq va turli-tuman axborotlarni oladi, o,,zlashtiradi va fikrlaydi.

Bunda “Oila” bola “men”ini shakllantiruvchi muhim sotsium – ijtimoiy muhitga aylanib, o,,zining ushbu muhitga aloqadorligini anglash muhim ahamiyat kasb etadi. Bu yerda shuni qayd etib o,,tish joizki, ijtimoiy psixologlarning fikricha, oiladagi shaxslararo munosabatlar tuzilmasida ota - ona - bola munosabatlari evolyutsion jihatdan nisbatan kechki va mazmunan aniqroq hisoblanadi, chunki ular shakllanib bo,,lgan er-xotin munosabatlari asnosida vujudga keladi.

Biz shunga ishonch hosil qildikki, aynan nikoh juftligidagi er-xotin munosabatlari bolaning ijtimoiy tasavvurlarida bilvosita ifodalangan ota-onalik munosabatlariga nisbatan moslashuvchan va dinamik bo,,lib, shu sababli bolaning ota-ona munosabatini aks ettirishi uning shaxsida ifodalangan o,,zgarishlarga zamin bo,,ladi. Masalan, onalar va otalarda ota-ona munosabatining umumiy ko,,rsatkichlari mos kelish darajasi 0 dan 5 gacha bo,,lgan bir paytda oilaviy qadriyatlar iyerarxiyasida umumiy ko,,rsatkichlarning mos kelmaslik darajasi 1 dan 11 gacha, ya’ni ota-ona munosabatlarining xuddi shunday ko,,rsatkichiga nisbatan 2 baravar katta bo,,ldi. Oiladagi ichki munosabatlar va ota-onaning bolaga munosabati ta’siri ostida shakllanuvchi birlamchi o,,ziga munosabat, o,,zini identifikatsiyalashning barcha ko,,rinishlarida va kommunikativ faoliyat sub’yekti sifatida bolaning birlamchi kichik ijtimoiy guruh sifatida oilada o,,zini anglashi rivojlanishining hal qiluvchi omili hisoblanadi.

Bunda nafaqat er-xotin-ota-ona oʻrtasidagi munosabatlar va ularning bolaga boʻlgan munosabati, balki aynan shu munosabatlarning bevosita u bilan muloqotda aks ettirilishi muhim ahamiyat kasb etadi. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev maktabgacha taʼlim muassasalari muammolariga bagʻishlangan tadbirda: “Mutaxassis va pedagoglarning ilmiy xulosalariga koʻra, inson oʻz umri davomida oladigan barcha axborot va maʼlumotning 70 foizini 5 yoshgacha boʻlgan davrda oladi. Ana shu dalilning oʻzi bolalarimizning yetuk va barkamol shaxs boʻlib voyaga yetishida bogʻicha tarbiyasi qanchalik katta ahamiyatga ega ekanini yaqqol koʻrsatib turibdi. Bunga qoʻshimcha isbot qidirib uzoqqa borishning hojati yoʻq.

Bogʻicha tarbiyasini olgan bola bilan bogʻichaga bormagan bolani solishtirganda, ularning fikrlash darajasi oʻrtasida yer bilan osmoncha farq borligini sezish qiyin emas” degan edi. Maktabgacha yoshdagi bolalar psixologiyasi ilmidan bu yoshdagi bolalarda sifat oʻzgarishlari tezlashganligini inobatga olgan holda bu davrni uch bosqichga taqsimlab oʻrganish maqsadga muvofiq deb topilgan: kichik maktabgacha davr (3-4 yosh); oʻrta maktabgacha davr (4-5 yosh); katta maktabgacha yosh (5-6 yoshgacha); maktabga tayyorlov yoshi (6-7 yoshgacha). Maktabgacha yoshdagi bola rivojlanish jarayonida ajdodlari tomonidan yaratilgan narsa va hodisalar, olam sir-sinoatlari bilan alohida maxsus munosabatga kirishadi. U insoniyat tomonidan qoʻlga kiritilgan yutuqlarni faol oʻzlashtirib, egallab boradi.

Bolada narsa-hodisalar olami, ular yordamida amalga oshiriladigan xatti-harakatlar, ona tili va odamlar orasidagi munosabatlarni anglash, ayni zamonda faoliyat motivlarining rivojlanishi, qobiliyatlarning oʻsib borishi kattalarning bevosita yordami asosida amalga oshadi. Bu oilada ota-ona, maktabgacha taʼlim muassasalarida esa tarbiyachilar koʻmagida yuz beradi. Asosan mana shu davrdan boshlab bolaning mustaqil faoliyati kuchaya boshlaydi. Faoliyatdagi mustaqillik, oʻz-oʻzidan tafakkurdagi mustakillikka asos boʻladi. Bundan tashqari, maktabgacha yoshdagi bosqich ularda murakkab harakatlarni takomillashtirish, elementar gigiyena, madaniy va mehnat malakalarini hosil qilish, nutqini oʻstirish hamda ijtimoiy axloq va estetik didning dastlabki kurtaklarini yuzaga keltirish davri hamdir.

XULOSA

Shuni aytish mumkinki, oilaning zimmasiga ulkan va zarur ijtimoiy missiya yuklangandir. Bola tarbiyasi eng ogʻir ijtimoiy vazifa ekanligi ayondir. Ota va onaning shaxsiy va ijobiy namunasi solih va soliha farzandlarning kamolga yetishi uchun garovdir. Ostona hatlab tashqi dunyoga qadam qoʻyilganida esa bolaga atrof- muhit va jamoatchilikning taʼsiri sezilarli boʻladi. Taʼlim muassasalari va mahalla- kuy, umuman, ijtimoiy sfera muhiti inson farzandini toʻliq hayotining soʻnggi daqiqasigacha taʼqib qilib boradi. Shu boisdan, oilaviy munosabatlarda shaxsning umummadaniy dunyoqarashini shakllantirishga erishish, nafaqat shaxsiy hayotda, balki,

mamlakatimizda yuz berayotgan ijtimoiy-iqtisodiy oʻzgarishlar va ularning taraqqiyoti jamiyatning ruhiy va maʼnaviy takomilida ham muhim oʻrin tutadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. <https://president.uz/uz> - Ўзбекистон Республикаси Президентининг расмий веб- сайти.
2. Урунтаева Г.А. Детская психология. - М.: «Академия», 2010. -С. 36.
3. Поддьяков Н.Н. Мышление дошкольника. - М.: «Педагогика», 1977. -С. 222.
4. Ғозиев Э. Тафаккур психологияси. - Т.: «Укитувчи», 1990.
5. Каримова В.М., Суннатова Р. Мустакил фикрлаш. - Т.: «Шарк», 2000.
6. Нишонова З.Т. Мустакил ижодий фикрлаш. - Т.: «Фан», 2004.
7. Тихомиров О.К. Психология мышления. - М.: МГУ, 1984.
8. Венгер Л.А., Венгер А.Л. Домашняя школа мышления (для пятилетних детей). - М.: «Знание», 1984.
9. Выготский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте. - М.: «Просвещение», 1991.
10. Выготский Л.С. Мышление и речь. - М.: «Педагогика», 1982.